

Janez Bogataj

DOMAČE OBRTI NA SLOVENSKEM.

Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1989. – 245 str.: ilustr. – Povz. v angl. in nem. j.

Med izišlimi etnološkimi knjigami je monografija o domačih obrteh na Slovenskem Janeza Bogataja nedvomno ena izmed tistih, ki je lahko razveselila tako etnologue kakor tudi širšo bralsko javnost. Eden med razlogi je gotovo ta, da kljub razmeroma razvejaniemu zanimanju etnologov za to snov in številnim posamičnim raziskavam doslej nismo imeli hkrati tako zgoščene in poglobljene predstavitve obrtne dejavnosti na Slovenskem.

Poudarjam – dejavnosti –, kajti v ospredju zdajšnjih obravnav so bili skoraj izključno izdelki – predmeti, obravnavani večinoma z estetskega vidika, v zadnjih desetletjih tudi z uporabnostnega.

V pričujočem delu je domača obrt interpretirana kot del tistega, kar francoski zgodovinar Fernand Braudel imenuje »materialna civilizacija«, temeljna dejavnost, »neuradna« polovica gospodarstva, polovica samozadostnosti, neposredne menjave izdelkov in storitev. Zanj Braudel pravi, da je njen obseg preprosto bajen. To je sprva predindustrijsko, pozneje obindustrijsko, celo »polindustrijsko« go-

spodarstvo. In, kakor ta fenomen zgoščeno bralcu približuje v slovenskih razmerah J. Bogataj, tudi zelo pogosto podlaga, izvir za industrijo, kakor se je v teh krajih razvijala zlasti od prejšnjega stoletja. V domačo obrt so uvrščeni opravila in izdelki, narejeni doma ali v domačih delavnicah, za lastno rabo in/ali prodajo.

Že podatki iz srednjega veka govorijo o pomenu obrti za razvoj trgov in mest. Ob tem pa so ljudje na podeželju, katerim mestni in trški izdelki niso bili dosegljivi, zase in za bližnje okolje izdelovali sicer kakovostno (in estetsko) slabše ali skromnejše izdelke za vsakdanjo rabo.

Nosilci teh opravil so bili ob vse večji socialni razplatenosti vasi zlasti tisti, ki so imeli malo ali nič zemlje, torej kajžarji, bajtarji, mali kmetje in brezzemljaki. Obrtništvo je nekaterim sploh omogočalo preživetje, vsekakor pa je bilo praviloma dopolnilni vir zaslužka. Zato poznavanje obrti v preteklosti, pa tudi danes, ne more biti ločeno od poznanja siceršnjih lokalnih in regionalnih gospodarskih in družbenih razmer. Razvoj obrti je mogoče ustre-

žno razumeti samo v razmerju z razvitostjo prevladujočega kmetovanja in drugih preživetvenih načinov.

Takšen celosten pogled nakazujeta uvodni poglavji *Domača obrt* (opredelitev problematike) in *Razvoj domače obrti na Slovenskem*, ki pojasnjujeta tako pot od razcveta do propadanja in zamiranja domače obrti na Slovenskem. Razlog za slednje je seveda predvsem dejstvo, da so obrtne izdelke in storitve spodrinili industrijski izdelki in mehanizirane storitvene dejavnosti, deloma pa sta k temu pripomogli tudi nepremišljena zakonodaja in ne preveč poglobljeno načrtovanje gospodarstva.

V osrednjem delu knjige (str. 19–202) so predstavljene na slovenskem razvite in razširjene obrti, in sicer ne glede na njihovo »starost«, »slovensko izvirnost«, tudi ne glede na to, ali so povsem zamrle, se ohranile zgolj v okvirih hišnega gospodarstva ali pa so se morebiti razvile v industrijo. Posamična poglavja niso naslovljena po obrti sami, marveč po njenih nosilcih. Zaporedje govori o razvitosti in hkrati o strokovni preučенosti, tudi splošni poznanosti

posamičnih obrti. Tako si sledijo naslednji razdelki: Lončarji, Suho-robarji, Pletarji, Tkalci, Suknarji, Sitarji, Mlinarji, Oljarji, Medičarji in svečarji, Usnarji, Sedlarji in jermenarji, Čevljarji, Coklarji, Oglarji, Kovači, Žagarji, Tesarji, Mizarji, Sodarji, Kolarji, Čipkarice, Piparji, Slamnikarji in Druge domače obrti. Slednje so nekatere manj razširjene, torej bolj lokalno ali regionalno poznane, sicer pa povezane z izdelavo oblačil in obutve, z bivališči. Sem sodijo tudi nekateri predmeti za vsakdanjo in gospodarsko rabo. Predstavljeno je delo predic, nogavičarjev, barvarjev, krojačev in šivilj, klobučarjev, glavnikaarjev, vezilj, izdelovalcev papirnatih rož, peric, studenčarjev, mesarjev oziroma klavcev, pekov, krušaric in jajčaric, kotlarjev, zidarjev, kamnosekov, krovcev, opekarjev, apnarjev, vrvarjev, ledarjev, slivarjev, izdelovalcev trstenk, okrasnih ptic, paličic za krašenje trnčev, stenskih ur. Skupaj je na slovenskem evidentiranih čez 130 različnih obrtnikov.

Ob tem je treba omeniti še celo vrsto novejših izdelkov, ki pa skoraj nimajo več neposredne zveze z vsakdanjo rabo in so se začeli širiti zlasti po 1. svetovni vojni z razvijajočim se letoviščarstvom in turizmom; to so doma ali pozneje industrijsko izdelani turistični spominki, ki so v izvirnejših in sodobnih oblikah pogosto v

očeh kritike dr. Bogataja.

V osrednjih poglavjih so posamične obrti predstavljene z zgodovinskim razvojem, z gmotnimi in socialnimi razmerami njihovih nosilcev. Nadrobno so opisani delovni postopki, uporabljeno orodje in material, delovni prostor, nato pa sami izdelki (po zvrsteh ali različicah), njihova raba in način menjave/prodaje. Družbena razsežnost opravil je osvetljena z delitvijo dela, tako po spolu, starosti, ali gre za individualno ali skupinsko delo. Glede na uvodoma nakazan celostni pogled je ena od rdečih niti nenehno poudarjanje povezanosti z drugimi življenjskimi področji, na primer s transportom, z obdelovalnimi orodji, s pripravo in uživanjem hrane, izdelavo in vzdrževanjem obleke in obutve, bivališč, njihovo opremo. Navsezadnje pa tudi z estetsko in verovanjsko prvino, ki polnita vsebino dela obrtnih izdelkov, pa tudi samega delovnega procesa. Tržišče obrtnih izdelkov je bilo v preteklosti, deloma je tako še danes, sejmišče. Za poznavanje današnjih razmer sta zato lahko v pomoč razdelka *Pregled letnih (tudi »žegnanjskih«) kramarskih, živinskih in drugih sejmov in Tedenski ali mesečni kramarski, živinski in drugi sejmi*. Pozorni bralec bo seveda opazil, da so nekatera poglavja obsežnejša in poglabljenjša. To je preprosto odsev

dozdajšnje preučenosti obravnavane teme. Sama zasnova dela, ki je tipološka, in obseg bi bila s strogo etnološkega vidika morebiti tudi drugačna ob drugačnem stanju raziskav, pa tudi pri drugačnem založniku. Ta seveda želi ustreči tako strokovnosti kakor tudi javnosti oziroma tržnemu uspehu. Posebna dragocenost knjige je, da povzema dozdajšnja spoznanja in jih dopolnjuje z bogatim novejšim gradivom avtorjevega lastnega terenskega, pedagoškega in raziskovalnega dela. Odmevnost same knjige je (in bo) povezana z zasnovo, ki streže tako poljudnostinazornosti in strokovnosti, tako v delu, ki ga napolnjuje besedilo, in v tistem, ki mu ponavadi rečemo – ilustrativno –. Vendar, Bogatajeve etnološke skice, risbe in fotografije so integralni del monografije. V metodično-pedagoškem pogledu so poučen zgled sporočilnosti obeh zvrsti etnološke dokumentacije. Tudi ta del tako zadosti strokovnosti, pa tudi posebni mikavnosti knjige, morda prav zaradi sicer ob rob potisnjene »etnografije«: samo ta lahko ohrani živa poimenovanja, tehnike, postopke.

Pozornosti naj bo deležno še zadnje poglavje *Sedanost (in bodočnost!) domače obrti*. Pomena obrti v preteklosti nikakor ni mogoče primerjati z današnjim, ko so bili izdelki domače obrti v mnogo večjem obsegu potrebne in

nujne dobrine vsakdanjega življenja; danes so le še izjemoma. Poznavanje obrti v preteklosti nam, kakor rečeno, ponuja dober pogled na večšine, včasih izjemno zahtevne delovne postopke, opozarja na delitev dela, na oblike sodelovanja, na načine porabe in prodaje, na gmočno podlago in poseben družbeni status obrtnikov, pa tudi na estetsko sestavino, na nekakšno pogojno umetniškost teh izdelkov, ki govori o estetski ustvarjalnosti preprostega podeželskega človeka. Zlasti ta razsežnost je pogosto edina živa v laični zavesti, saj smo vedno znova priče romantičnemu in nostalgicnemu odnosu do lepega dobrega starega. s tem sta povezana učinek teh produktov kot potrdil, dokazil narodove izvirnosti in samobitnosti in interpretacije, da so to prvine nacionalne identitete. Kar zadeva identiteto, je zanimiva naslednja avtorjeva ugotovitev: »Težava v našem prostoru je pač ta, da smo bili vedno bolj naravnani na projekcijo iz sveta navznoter v naš prostor in ne obratno, da bi z našimi specifičnostmi in istovetnostjo sooblikovali in prispevali k podobi planetarnega sveta.

(Naj navedem nekaj primerov, ki to trditev potrjuje. Pri nas še vedno govorimo, da je Kostanjevica na Dolenjskem »Dolenjske Benetke«, pa Ljubljanski grad »Slovenska Akropola«, Solčava v zgornji Savinjski dolini »Slovenski Heiligenblut«, dolina reke Krke »Dolina gradov« ipd.) (str. 204). Bogataj opozarja na identiteto, ki jo nosi izročilo. Kritično opozorilo je razbrati v tem, da identitete ne gre iskati zgolj v »lepoti« in »starosti« obrtnih izdelkov. Zgodovinski spomin pač ni in ne more biti tako selektiven. Teža prispevkov sodobne etnologije, ki preteklosti ne idealizira, je v tem, da jo interpretira v ustreznem historičnem in družbenem svetu. Preteklost pač ni samo praznik, je opomin, da je vsakdanje življenje vedno tudi včasih neizmerljiv napor za preživetje, trd in po svoje samoumeven. Slednje deloma potrjuje razmeroma skopo pesmsko gradivo, ki je raje posrkalo izjemnost kakor pa vsakdanje rutine. *O Obrti v slovenski ljudski pesmi* je stran v knjigo zapisala dr. Zmaga Kumer.

Za presojanje izdelkov domače obrti oziroma

za razstavno, turistično, nacionalno vrednotenje sta bistveni prvini kontinuiteta in iz nje izvirajoča identiteta. Oblikovanje ustreznega dokumentacijskega središča za domačo obrt je neogibno, saj je glede na aktualno povpraševanje strokovna preučnost še v mnogočem nepopolna. Namen seveda ni samo v arhiviranju, ohranitvi dediščine, temveč tudi v alternativni projekciji dediščine v sedanost in prihodnost. Avtor shematično predstavi cel niz mogočih reaktualizacij: od strokovnega raziskovanja do ustreznih načinov predstavitev, izobraževanja mladim na eni strani in trgovine, turizma, oblikovanja na drugi.

Pretekle oblike ne morejo biti več vzorec ravnanja, njihov čas je nepreklicno mimo. So pa zato lahko inspirativni model kakovostnemu in duhovno bogatejšemu vsakdanjemu življenju: od oblikovanja predmetnega sveta do modrejših kulturnoekoloških paradigme. Tudi tako lahko razumemo del avtorjevih naporov, da bi etnološkemu raziskovanju podelili »uporabnost« v plemenitem pomenu.

Ingrid Slavec Gradišnik